

Original Article

Fertility Style and its Determinants in Iran and Islamic Countries: A Review Study

Fahimeh Ghotbizadeh Vahdani¹, Mamak Shariat², Yasamin Mohammadzadeh³, Zeinab Kaviani⁴,
Majid Khalili⁵, Leyla Sahebi^{6*}

1. M.D., Assistant professor. Department of obstetrics and gynecology, Maternal-Fetal and neonatal research center, Tehran University of Medical Science, Tehran, Iran.
2. M.D., Ph.D. Professor. Maternal-Fetal and neonatal research center, Tehran University of Medical Science, Tehran, Iran.
3. M.D., Breastfeeding Research Center, Tehran University of Medical Science, Tehran, Iran.
4. M.Sc., Maternal-Fetal and neonatal research center, Tehran University of Medical Science, Tehran, Iran.
5. Ph.D., Department of Basic Science, Maragheh University of Medical Sciences, Maragheh, Iran.
6. Ph.D., Assistant professor Maternal-Fetal and neonatal research center, Tehran University of Medical Science, Tehran, Iran. (Corresponding Author) Email: sahebileila@yahoo.com

Received: 25 Aug 2017 Accepted: 28 Feb 2018

Abstract

Background and Aim: Fertility style is the main factor in the population growth trend. The review of factors associated with the fertility style is a very complicated process since the interdependence of some factors grab the possibility of making a specific distinction between them. Regarding this, the present study aimed to investigate the most important factors in fertility style, including socio-economic factors, religious beliefs, government policies, and cultural factors.

Materials and Methods: This study was conducted on the articles on the most important factors in fertility style published within 1990-2016. The searching process was accomplished using several databases, including the Database of Abstracts of Reviews of Effects, Google Scholar, PubMed, Psyc INFO, Thomson Reuters, SID, Cochrane and Medical Library.

Findings: The search process resulted in the inclusion of 14 studies meeting the eligibility criteria. The findings of the reviewed studies revealed the positive and influential role of religious beliefs in the fertility style. The age at marriage and maternal age were the other effective factors in the fertility style. On the other hand, low economic status, high literacy and cultural activities had a negative relationship with childbearing.

Conclusion: As the findings indicated, the achievement of the most appropriate growth path and a dynamic and balanced society requires an equilibrium and coordination between population growth and cultural, social, and economic development.

Keywords: Fertility Style; Socioeconomic Factors; Cultural Factors; Demographic Factors; Islamic Fertility

Please cite this article as: Ghotbizadeh Vahdani F, Shariat M, Mohammadzadeh Y, Kaviani Z, Khalili M, Sahebi L. Fertility Style and its Determinants in Iran and Islamic Countries: A Review Study. *Med Hist J* 2017; 9(31): 63-74.

مقاله پژوهشی

بررسی سبک باروری و عوامل تعیین کننده آن در ایران و کشورهای اسلامی: یک مطالعه مروری

فهیمه قطبی زاده وحدانی^۱، مامک شریعت^۲، یاسمین محمدزاده^۳، زینب کاویانی^۴، مجید خلیلی^۵، لیلا صاحبی^{۶*}

۱. استادیار، گروه زنان - زایمان، مرکز تحقیقات مادر، جنین و مراقبت نوزاد، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

۲. استاد، مرکز تحقیقات مادر، جنین و مراقبت نوزاد، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

۳. پزشک عمومی، مرکز تحقیقات تغذیه با شیر مادر، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

۴. کارشناس ارشد، مرکز تحقیقات تغذیه با شیر مادر، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

۵. دکترای تخصصی تاریخ علوم و تکنولوژی، گروه علوم پایه، دانشگاه علوم پزشکی مراغه، مراغه، ایران.

۶. استادیار، مرکز تحقیقات مادر، جنین و مراقبت نوزاد، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول) Email: sahebileila@yahoo.com

دریافت: ۱۳۹۶/۶/۳ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۹

چکیده

زمینه و هدف: سبک باروری، یکی از پراهمیت ترین عوامل در روند رشد جمعیت محسوب می گردد. مرور عوامل مرتبط بر سبک باروری بسیار پیچیده بوده و درهم تنیدگی عوامل به گونه ای است که گاهی امکان مرزبندی مشخص بین آن ها وجود ندارد. در مطالعه حاضر مهم ترین عوامل مؤثر بر سبک باروری از جمله، عوامل اقتصادی - اجتماعی، اعتقادات دینی، سیاست های دولتی و عوامل فرهنگی مورد ارزیابی قرار گرفت.

مواد و روش ها: در یک مطالعه مروری یک جستجوی گسترده در پایگاه داده های DARE، Google Scholar، PubMed، Psyc INFO، Cochrane، Thomson Reuters (SID) و کتابخانه پزشکی (MedLib) برای یافتن مطالعات مرتبط و واجد شرایط (۱۹۹۰ تا ۲۰۱۶ م.) انجام شد.

یافته ها: در مطالعه حاضر، ۱۴ مقاله با دارا بودن معیارهای لازم وارد مطالعه مروری شدند. به طور کلی در مطالعات انجام شده، اعتقادات مذهبی نقش مثبت و تعیین کننده ای در سبک باروری داشتند. سن ازدواج و سن مادر نیز از عوامل تأثیرگذار بر سبک باروری بود. وضعیت اقتصادی پایین، سطح سواد بالا و فعالیت های فرهنگی نیز جزء عواملی بودند که ارتباط منفی با فرزندآوری داشتند.

نتیجه گیری: برای رسیدن به مناسب ترین آهنگ رشد جمعیت و داشتن یک جامعه پویا و متعادل، رشد جمعیت و رشد اقتصادی اجتماعی و فرهنگی باید به موازات هم پیش روند و در طول زمان باید بین آن ها هماهنگی وجود داشته باشد.

واژگان کلیدی: سبک باروری؛ عوامل اقتصادی - اجتماعی؛ عوامل فرهنگی؛ عوامل دموگرافیکی؛ باروری اسلامی

مقدمه

مسأله فرزندآوری و باروری، یکی از پراهمیت ترین موضوعات در خانواده بوده و از طرف دیگر، یک اهرم بسیار قوی در روند رشد جمعیت محسوب می گردد، لذا باروری به عنوان یکی از اجزای اصلی رشد جمعیت، موضوعی است که همواره مورد توجه قرار گرفته است. به طور کلی اندازه گیری، شناسایی و اندیشیدن راه کارهایی برای رساندن سطح باروری و در نتیجه رشد جمعیت در حالت تعادل، اساس و زیربنای برنامه ریزی های ایده آل اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی در یک جامعه می باشد.

در طی دهه های گذشته، روند رشد جمعیت در ایران بسیار متغیر بوده است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و به دنبال آن جنگ تحمیلی ایران و عراق که از سال های ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ به طول انجامید، ایران از اتخاذ یک سیاست جمعیتی مشخص که مانع از رشد بی رویه جمعیت شود، بازماند، در نتیجه به سمت تشدید باروری روی آورد. در سال ۱۳۶۷ و به دنبال اعلام نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵ کل کشور، میزان رشد سالیانه جمعیت کشور با یک افزایش بی سابقه به ۳/۹ درصد رسیده بود. در این شرایط در کشور جنگ زده ای چون ایران که در صدد اجرای اولین برنامه توسعه ملی پس از انقلاب بود، ایجاد تناسب میان رشد جمعیت و رشد و توسعه اقتصادی بسیار مشکل به نظر می رسید، لذا در سال ۱۳۶۸ سیاست جمعیتی دولت مبنی بر کنترل رشد جمعیت به طور رسمی اعلام و از سال ۱۳۶۸ به اجرا گذاشته شد (۱). بر اساس اطلاعات موجود از مرکز آمار، نرخ رشد جمعیت در سال های مختلف بدین ترتیب بوده است: سال ۱۳۷۰ برابر با ۲/۵ درصد، سال ۱۳۷۵ برابر با ۱/۴۷ درصد، سال ۱۳۸۵ (با اندکی افزایش) برابر با ۱/۶۲ درصد، سال ۱۳۹۰ (با کاهش آشکار) ۱/۲۹ درصد و سال ۱۳۹۵ (آخرین سرشماری) ۱/۲۴ درصد (۲). به این ترتیب، در بازه زمانی ۲۵ ساله از ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰، ایران موفق ترین کشور مدرنیته در تغییر سبک زندگی، کاهش جمعیت در جهان و مهار رشد جمعیت به حساب می آید و همانطور که ملاحظه می شود،

کاهش نرخ رشد جمعیت از ۲/۳ به کم تر از ۰/۲٪ در مدت پانزده سال، یک تغییر کاملاً محسوس و بزرگ می باشد (۳). به دنبال روند کاهشی رشد جمعیت و تهدید بر منفی شدن رشد جمعیت، در سال ۲۰۱۰ تغییراتی در سیاست های دولت بر کنترل جمعیت اعمال شد، از جمله این که در سال ۲۰۱۳ (۱۳۹۲ ش)، وزارت بهداشت ایران، حذف جراحی های پیشگیری از بارداری از چرخه ارائه خدمات عمومی را پیشنهاد و اجرا نمودند.

در حال حاضر عوامل مرتبط با سبک باروری در ایران در پرده ابهام قرار دارد، چراکه پژوهش های انجام شده اندک و پراکنده بوده و نتوانسته اند سیمای کلی علل نوسانات در روند واقعی جمعیت را به تصویر بکشند (۴). با توجه به این که سهم متغیرهای مختلف در باروری بر حسب شرایط گوناگون اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی در هر جامعه متفاوت و به گونه ای خاص می باشد و علاوه بر این بررسی همه عوامل مؤثر بر باروری نیز در یک مطالعه مجزا ممکن نیست، لذا یک بررسی مروری و کامل با تحلیل و ارزیابی تمامی مشخصه های تأثیرگذار بر سبک باروری در ایران لازم به نظر می رسد.

هدف از مطالعه حاضر، بررسی نقش عوامل مختلف دینی و مذهبی، اجتماعی - اقتصادی، فرهنگی و جغرافیایی بر سبک باروری در کشور بود. با کسب اطلاعات منسجم در زمینه سبک باروری و عوامل کلی تأثیرگذار بر آن می توان قدم های بزرگی در ارائه راه کارهایی به سیاستگذاران نظام بهداشتی در زمینه اصلاح سبک باروری یا تقویت سبک باروری موجود برداشت.

مواد و روش ها

این مطالعه به روش مروری انجام شد. اطلاعات با جستجوی مطالبی از کتب جمعیت شناسی، سایت های رسمی ثبت اسناد و آمار کشور، مقالات انگلیسی، فارسی و عربی نمایه شده در پایگاه های اطلاعاتی انگلیسی زبان، PubMed، Scopus، Cochrane، Tomson Reuters، پایگاه های اطلاعاتی فارسی زبان Magiran، Medlib و SID با هدف یافتن منابع مرتبط جستجو گردیدند و در پایان از ScienceDirect و Google

یافته‌ها

عوامل مرتبط بر سبک باروری بسیار پیچیده بوده و درهم تنیدگی عوامل به گونه‌ای است که گاهی امکان جداسازی عملی و مرزبندی مشخص آن‌ها وجود ندارد (۳). در مطالعه حاضر در مجموع ابتدا عوامل دینی و اعتقادی و سپس عوامل اقتصادی - اجتماعی - جغرافیایی و عوامل فرهنگی - سیاسی مورد بررسی قرار گرفت.

۱- نقش دین و اعتقادات مذهبی بر سبک باروری

ایران به عنوان یک کشور اسلامی همواره با فرهنگ و عقاید دینی قوی همراه بوده است، لذا توصیه‌ها و دستورات دینی موجود در کتاب‌های اسلامی و بالاخص قرآن در تأثیرپذیری الگوی باروری نقش مؤثری باید داشته باشد. بر اساس دیدگاه اسلامی، یکی از اهداف اصلی ازدواج و تشکیل خانواده، تکثیر نسل است. اصل تولید مثل و تکثیر نسل، توانایی و غریزه‌ای است که خداوند به منظور حفظ بقای همه موجودات زنده و انسان، به ودیعت نهاده است مسأله سبک باروری اسلامی از نظر موضوعات فرزندآوری، سن بارداری، تنظیم خانواده و فاصله بارداری، همواره مورد ارزیابی قرار گرفته است که به طور مستقیم با تعداد جمعیت و رفاه اجتماعی - اقتصادی جامعه همراه خواهد بود. در حوزه اندیشه دینی، فقها برای استنباط احکام شرع مقدس، به منابع چهارگانه قرآن، سنت، عقل و اجماع مراجعه می‌کنند. قرآن، کلیات احکام و اصول را اشاره نموده است، اما در جزئیات بخشی از احکام، به صراحت سخنی به میان نیامده است. شاید هم علت عدم اشاره سعی در حفظ اتحاد بیشتر بین مسلمانان در مذاهب مختلف بوده است.

با مراجعه به کتاب آسمانی قرآن می‌توانیم آیاتی که در آن به تشویق واضح مسلمانان به تکثیر نسل می‌پردازد را مشاهده نماییم، البته لازم به ذکر است که در هیچ آیه‌ای نیز صراحتاً تنظیم خانواده و تحدید جمعیت منع نشده است.

به طور کلی موضوعات باروری و تولید نسل در قرآن در پنج گروه ازدواج (۵)، توصیه به داشتن فرزند (۶-۷)، فرزندآوری و برخورداری از امداد و نعمت الهی (۸-۱۰)،

Scholar نیز برای برای پیداکردن بعضی دیگر از مقالات و خلاصه مقالات در همایش‌ها و کنگره‌ها یا پایان‌نامه‌های ثبت‌شده مرتبط استفاده شد. جهت بررسی و تحلیل سبک باروری از منظر دینی از کتاب قرآن کریم استفاده شد. این جستجو از نظر زمانی شامل دوره‌های زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۶ بود و تمامی انواع مقالات مشاهده‌ای، مداخله‌ای و مروری مرتبط وارد مطالعه شدند. برای جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی انگلیسی زبان از واژگان کلیدی و عملگرهای زیر استفاده شد.

"Fertility Style*" AND "Islamic" AND "Iran*" AND "Related Factor*" OR "Social" OR "Cultural" OR "Economical"

پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی زبان نیز با واژگان کلیدی سبک باروری، سبک باروری اسلامی، عوامل مؤثر بر سبک باروری، عوامل دینی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و جغرافیایی مورد جستجو قرار گرفتند.

به طور کلی ۴۷ مقاله در جستجوی اولیه جمع‌آوری شد. با بررسی خلاصه مقالات ۲۱ مقاله انتخاب شد و نسخه کامل آن‌ها تهیه شد. از بین آن‌ها ۱۴ مقاله، معیارهای ورود را داشت و وارد مطالعه شد. معیارها شامل این موارد بودند: تمامی مطالعات مربوط به کشورهای اسلامی از جمله ایران، بدون محدودیت زمانی در ارتباط با سبک باروری و عوامل عوامل دینی - اعتقادی، اجتماعی - سنتی، اقتصادی، فرهنگی و جغرافیایی وارد مطالعه شدند. مطالعاتی که جنبه‌های دیگر سبک باروری را مورد مطالعه قرار داده بودند و یا نتایج مربوط به یک مطالعه، ولی مقالات مجزا (نتایج تکراری)، بودند و همچنین در ارزیابی مقاله کامل معیارهای ورود به مطالعه را نداشتند، از مطالعه خارج شدند.

پس از تهیه فهرست اولیه مقالات، ابتدا عناوین آن‌ها توسط دو نفر از همکاران طرح، بررسی و موارد تکراری خارج شد، سپس عنوان و چکیده مقالات باقی‌مانده با دقت مورد مطالعه قرار گرفت و مقالات فاقد معیارهای ورود به مطالعه حذف شدند، سپس متن کامل مقالات باقی‌مانده بررسی شد، مقالات واجد شرایط دوباره بررسی و موارد غیر مرتبط احتمالی حذف گردید.

برحذر داشتن از قتل فرزندان به علت تنگدستی (۱۲-۱۱) و مدت حمل و رضاع (۱۴-۱۳) می باشد.

آیات مربوط به ازدواج که هدف از ازدواج را تکثیر نسل می داند (۵، ۱۵)، آیات مربوط به توصیه به داشتن فرزند (۶-۷) و آیات مربوط به فرزندآوری و امداد و نعمت (۱۰-۸، ۱۶). در قرآن از فرزندان به عنوان نعمت الهی (۱۵)، زینت زندگی (۱۰)، یاری رسان به والدین (۹) و آرزوی برخی پیامبران الهی یاد شده است (۱۶). در تعدادی از آیات اشاره شده است، قتل فرزندان از روی تنگدستی، اصلاً جایز نیست (۱۲-۱۱). در دو آیه از قرآن کریم، در ارتباط با مدت حمل و رضاع یا به عبارتی فواصل بین موالید اشاره شده است (۱۴-۱۳) و به صراحت مدت حمل و رضاع مجموعاً ۳۰ ماه تعیین شده است. از این دو آیه قرآن کریم می توان نتیجه گرفت حداقل زمانی که بانوان برای بارداری مجدد آمادگی پیدا می کنند دو سال و شش ماه می باشد.

در ادامه، نتایج مطالعات انجام شده در زمینه نقش دین و مذهب بر سبک باروری اشاره می گردد (۱۷-۱۸).

در مطالعه ای که کلانتری و همکاران در یک پژوهش به بررسی گرایش به فرزندآوری و عوامل مرتبط با آن در میان جوانان متأهل در شهر تبریز (۱۳۸۹ ش.) پرداخته بودند (۱۷)، متغیر گرایش دینی با اثر مثبت بر گرایش به فرزندآوری در ارتباط بود.

همچنین در مطالعه دیگری که در سال ۹۰ بر روی ۴۶۰ زن متأهل ۵۰-۱۵ ساله انجام شده بود، باورهای مذهبی مهم ترین عامل در گرایش به باروری زنان گزارش شد، به طوری که با توجه به یافته های حاصل از رگرسیون چند متغیره، باورهای مذهبی با ۲۱٪ بیشترین سهم را در میزان گرایش به باروری زنان داشت (۱۸).

۲- تحلیل نقش عوامل اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی بر سبک باروری

نظر به رابطه مستقیمی که بین رشد جمعیت و توسعه یک کشور وجود دارد، تحلیل عوامل اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی بر سبک باروری ضروری به نظر می رسد، اما به علت وابستگی تنگاتنگی که بین این عوامل وجود دارد، به نقش آن ها بر

سبک باروری به طور مشترک پرداخته شد. عواملی که در این بخش در سطح خرد مورد بررسی قرار گرفت، شامل شهرنشینی، تحول در ازدواج و طلاق، بی ثباتی خانواده، تحصیلات تکمیلی زنان، تحرک اجتماعی زنان و نداشتن فرصت کافی برای بارداری و تربیت فرزند، تحولات هویتی و فرهنگی، سیاست های دولتی و عوامل اقتصادی بود.

۱-۲- شهرنشینی: در چندی از مطالعات انجام شده در ایران شهرنشینی و مدت اقامت در شهر رابطه مستقیمی با سبک باروری داشته است. از جمله در مطالعه ای که در سال ۹۰ بر روی ۴۶۰ زن متأهل ۵۰-۱۵ ساله انجام شده بود، عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش به باروری مورد بررسی قرار گرفت و در آن سرمایه اجتماعی، مدت اقامت در شهر تبریز پایگاه اجتماعی جزء عوامل تعیین کننده در سبک باروری بودند (۱۸-۱۹).

۲-۲- تحول در ازدواج و طلاق: در پنج دهه گذشته، با افزایش سن ازدواج و افزایش زندگی مجردی در دختران رو به رو بوده ایم. میانگین سن مردان در نخستین ازدواج خویش، از ۲۴/۹ سالگی در سال ۱۳۳۵ به ۲۶/۷ در سال ۱۳۹۰ رسیده و میانگین سن دختران در نخستین ازدواج خویش در همین بازه زمانی، از ۱۹ به ۲۳/۴ سالگی افزایش یافته است که این افزایش به معنای کاهش احتمال باروری پس از ازدواج است. از سوی دیگر، مطالعات نشان می دهد از سال ۱۳۴۵ تا سال ۱۳۷۰، شتاب افزایش ازدواج بیش از شتاب افزایش جمعیت بوده و از سال ۱۳۷۰ به بعد، این نسبت وارونه شده است (۱). بر اساس اطلاعات موجود، تعداد ازدواج های ثبت شده بر حسب سن زوجه در زمان ازدواج، در سال ۱۳۸۵، ۳۲۱۶۷۶ مورد ازدواج در سنین ۱۵ تا ۱۹ سالگی و ۲۵۳۴۱۲ مورد در سنین ۲۰ تا ۲۴ سالگی صورت گرفته است (۲)، در حالی که همین آمار در سال ۱۳۹۰ در سنین ۱۹-۱۵ سالگی ۲۸۱۷۴۷ مورد و در سنین ۲۴-۲۰ سالگی ۳۰۲۹۹۱ مورد بوده است (۲).

در مطالعات متعدد انجام شده سن مادر و سن ازدواج جزء تعیین کننده های مهم در سبک باروری بوده اند، بدین ترتیب با افزایش سن ازدواج، شانس و احتمال داشتن فرزند پایین آمده است (۲۰-۲۲)، هرچند در مطالعه دکتر شیر (۱۳۸۸ ش.)، سن، تأثیر آن چنانی بر باروری نداشت (۲۳) و جالب توجه

این‌که در مطالعه دیگری توسط کشاورز (۱۳۹۰ ش.) (۲۴) گزارش شد، هرچه سن زنان در هنگام ازدواج بالاتر باشد، تأخیر در فرزندآوری کم‌تر است. در این پژوهش زنان خانواده مهم‌ترین نقش را در تأخیر در فرزندآوری داشتند.

اما پدیده طلاق از آن جهت اهمیت دارد که موجب توقف باروری می‌گردد. طلاق که روزگاری نه‌چندان دور، رویدادی تلخ تلقی می‌شد، امروزه از قبح آن بسیار کاسته شده است. از سال ۱۳۷۹ تاکنون، نسبت ازدواج به طلاق، روند کاهشی داشته و از ۱۲ ازدواج در برابر ۱ طلاق در سال ۱۳۷۹، به ۵/۵ در سال ۱۳۹۱ رسیده است (۲۰). بر اساس آمار دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی سازمان ثبت احوال کشور، تعداد طلاق‌های ثبت‌شده در هجده سال، یعنی سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۹۰ نشان‌دهنده آمار رو به رشد این پدیده است. در سال ۱۳۷۲، تعداد ۲۹۳۱۲ مورد طلاق، در سال ۱۳۷۵ تعداد ۳۷۸۱۷ مورد، در سال ۱۳۸۰ تعداد ۶۰۵۰۰ مورد، در سال ۱۳۸۵ تعداد ۹۴۰۳۹ مورد، در سال ۱۳۸۹ تعداد ۱۳۷۲۰۰ مورد و در سال ۱۳۹۰ تعداد ۱۴۲۸۴۱ مورد طلاق در کشور به ثبت رسیده است (۲۰).

۲-۳- بی‌ثباتی خانواده: امروزه بخش قابل توجهی از زوج‌ها، از شریک زندگی خویش ناراضی هستند، لیکن در سال‌های اول زندگی در حال ارزیابی و بررسی پایداری زندگی مشترک‌اند. بنابراین می‌توان انتظار داشت که ترس از پایداری خانواده، فرزندآوری را بیش از این، به تأخیر اندازد (۲۵).

۲-۴- تحصیلات تکمیلی زنان: در ایران تحصیلات تکمیلی زنان از چند جهت بر سبک باروری تأثیر داشته است، بدین ترتیب از یکسو سن ازدواج را به تعویق انداخته و از سوی دیگر به طور بالقوه مشارکت زنان در نیروی کار را افزایش داده و مهم‌تر از همه ترس از بیکاری و از دست‌دادن شغل به علت حاملگی، فرزندآوری را به تعویق انداخته است. به طور کلی می‌توان گفت، ادامه تحصیل در زنان تغییرات زیادی در ساختار قدرت خانواده ایجاد کرده که تأثیر متقابل این عوامل، روند پر شتاب کاهش باروری را به همراه داشته است (۲۱، ۲۳، ۲۶). در مطالعه‌ای که در مناطق روستایی شهرستان نجف‌آباد بین خانواده‌های بین ۴۹-۱۰ ساله انجام شده بود،

تحصیلات زن و مرد تأثیر منفی بر باروری داشتند (۲۲). همچنین شیری و میرزایی نیز در مطالعه خود گزارش نمودند تحصیلات نقش تعیین‌کننده و مهمی در سبک باروری زوجین داشته است (۲۱، ۲۳).

۵-۲- تحرک اجتماعی زنان و نداشتن فرصت کافی

برای بارداری و تربیت فرزند: همانطور که اشاره شد، با افزایش گرایش زنان به حضور در عرصه‌های اجتماعی، مانند تحصیلات و کار که مهم‌ترین ویژگی آن، دوری از محیط خانه است، فرزندآوری به یک مانع مهم در تحرک اجتماعی تبدیل می‌شود، لذا زنان تا حد امکان تولد فرزندان‌شان را به تعویق می‌اندازند (۱، ۲۶). امروزه شاهد افزایش اشتغال زنان برای دستیابی به جایگاه‌های ارزشمندتر می‌باشیم، لذا با کاهش زمان و فرصت کافی برای انجام امور مادری مواجه هستیم (۳).

۶-۲- تحولات هویتی: در گذشته مردان خانواده‌ها،

احساس مسئولیت در مقابل اقتصاد خانواده، احساس وابستگی به خاندان، حق اعمال زور در خانواده، افتخار به عائله‌مندی و بیش‌فرزند و دلبستگی به خانواده را برای خود قدرت می‌دانستند. این در حالی‌ست که امروزه در ایران خانواده‌ها دچار تحول هویتی شده‌اند، لذا چشمداشت از همکاری اقتصادی همسر، خودخواهی، کاهش وابستگی به خانواده و کاهش احساس مسئولیت را به وضوح می‌توان دید. در این حال مرد گرایش کم‌تری به پذیرش فرزندان بیشتر دارد و با تعداد عائله، هویت‌یابی و هویت‌نمایی نمی‌کند. از سوی دیگر، در گذشته، زن با فرزندانش ارزش می‌یافت و دلبستگی اصلی‌اش به خانه و خانواده بود و تحرک اجتماعی را برای خود مهم نمی‌شمرد و خود را پیرو دستورات شوهر خود می‌دانست. به عبارت دیگر برای خود هویتی مستقل نداشت و با شوهر و فرزندان برای خود هویت می‌ساخت. همچنین خواسته‌های اقتصادی کم‌تری داشت، اما امروزه با تحصیلات و کار هویت‌نمایی می‌کند و ارزش‌های اجتماعی و تحرک اجتماعی برای وی جایگاهی برتر و مهم‌تر از خانه و خانواده می‌گردد و چون بیش از مرد سختی فرزندآوری را بر دوش دارد، تصمیم‌گیری درباره داشتن یا نداشتن فرزند یا تعداد آن را حق خویش می‌شمارد (۱)، البته در این میان نقش رسانه‌ها در

ایران در کاهش گرایش به باروری نیز بسیار مؤثر بوده است (۲۴، ۲۷). در مطالعه کلانتری و همکاران که در زمینه گرایش به فرزندآوری و عوامل مرتبط با آن در میان جوانان متأهل در شهر تبریز (۱۳۸۹ ش.) پرداخته بودند، شاخص‌هایی نظیر شرکت در مباحث و سخنرانی‌های اجتماعی - فرهنگی، دنبال کردن اخبار روز، استفاده از کامپیوتر و اینترنت و... با تأثیر منفی بر گرایش به فرزندآوری همراه بود (۱۷).

۷-۲- عوامل فرهنگی: هم‌اکنون، داشتن خانواده کوچک برای خانواده‌ها به یک آرمان تبدیل شده است. مطالعات نشان می‌دهد هرچه جایگاه اجتماعی و تحصیلات و شهرنشینی بالاتر باشد، گرایش به فرزندآوری کم‌تر می‌شود، لذا تحولات فرهنگی در جامعه باعث تغییرات در سبک زندگی و از جمله تغییر در سبک باروری شده است.

مباشری و همکاران در سال ۱۳۹۲ یک مطالعه توصیفی را جهت بررسی عوامل مؤثر بر الگوی باروری در خانواده‌های تک فرزند و بدون فرزند در شهرکرد انجام دادند (۲۸). در این مطالعه، نگرشی مبنی بر این‌که داشتن فرزند بیشتر نشانه فرهنگ اجتماعی ضعیف‌تر است، از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر فرزندآوری بود، اما مطالعه شیری و همکارانش عدم توجه و یا کم‌توجهی به شرایط اجتماعی، ارزشی و فرهنگی حاکم بر فضای جامعه و نیز موانع اقتصادی تأثیرگذار بر باروری به عنوان عناصر مهم و مؤثر بر باروری گزارش شد (۲۳).

۸-۲- سیاست‌های دولتی: در ایران، در سال ۱۳۶۷، میزان رشد سالیانه جمعیت کشور با یک افزایش بی‌سابقه به ۳/۹ درصد رسید. در این شرایط در کشور جنگ‌زده ایران، ایجاد تناسب میان رشد جمعیت و رشد و توسعه اقتصادی، کار اصلاً ساده‌ای نبود تا این‌که سیاست جمعیتی دولت مبنی بر کنترل رشد جمعیت به طور رسمی اعلام و از سال ۱۳۶۸ به اجرا گذاشته شد (۱). بدین ترتیب در دهه‌های اخیر شاهد تغییرات چشمگیری در روند میزان رشد جمعیت در ایران شدیم. میزان رشد جمعیت در دهه‌های مختلف ۱۹۸۰-۱۹۷۰ برابر با ۳/۱ درصد، ۲۰۰۰-۱۹۹۰ برابر با ۱/۶ درصد و ۲۰۱۰-۲۰۰۰ برابر با ۱/۲ درصد بوده است (۲۹)، اما به دنبال تهدید بر منفی‌شدن رشد جمعیت، از سال ۲۰۱۰ تغییراتی در

سیاست‌های دولت بر کنترل جمعیت اعمال شده است، از جمله این‌که در سال ۲۰۱۳ (۱۳۹۲ ش.)، وزارت بهداشت ایران حذف جراحی‌های پیشگیری از بارداری را از چرخه ارائه خدمات عمومی به عنوان یکی از سیاست‌های نظام برای تشویق خانواده‌ها به داشتن فرزند بیشتر اجرا نمودند (۴).

۹-۲- عوامل اقتصادی: با توجه به این‌که کشور ما در سال‌های اخیر بیشترین نرخ تورم در منطقه را داشته است و یکی از بالاترین‌ها در مقیاس جهانی بوده، بی‌ثباتی اقتصادی برآمده از تورم و بیکاری بر زندگی مردم تأثیری آشکار داشته است (۳۰). مشکلات اقتصادی از جمله عوامل بسیار مهم و تعیین‌کننده در سبک باروری در مطالعات انجام‌شده در ایران بوده است. به عنوان مثال مباشری و همکاران (شهرکرد، ۱۳۹۲ ش.)، میرزایی (تهران، ۱۳۹۰ ش.) و شیری (تهران، ۱۳۸۶ ش.)، مشکلات اقتصادی، عدم وجود حمایت و عدم تخصیص تسهیلات رفاهی از سوی دولت را از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر فرزندآوری گزارش نمودند (۲۳، ۲۷-۲۸). در مطالعه‌ای که در مناطق روستایی شهرستان نجف‌آباد بین خانواده‌های روستایی بین ۴۹-۱۰ ساله انجام شده بود و خانواده‌ها حداقل دارای یک فرزند زنده بودند نیز وسعت اراضی در دسترس رابطه مستقیم با فرزندخواهی داشته است (۲۲).

یافته‌های مرتبط از مطالعات موجود در زمینه سبک باروری و عوامل مرتبط با آن در جدول ۱ خلاصه شده است.

بحث

هدف از مطالعه حاضر بررسی سبک باروری ایرانی - اسلامی و عوامل تعیین‌کننده آن بود و در آن عوامل دینی و اعتقادی، عوامل فرهنگی - اجتماعی - جغرافیایی و عوامل اقتصادی سیاسی مورد بررسی قرار گرفت.

طبق مدارک و مستندات موجود، دین اسلام تأکید زیادی به شکلگیری خانواده و تولید مثل به عنوان وسیله‌ای برای تضمین بقا و تداوم نسل انسانی دارد. به طور کلی می‌توان گفت دیدگاه اسلام مبتنی بر حد تناسب در جمعیت است (۱). بر اساس مطالعات موجود، با تمام تغییرات و تحولات عظیمی

که از سمت جنبه‌های مختلف اقتصادی - اجتماعی فرهنگی و سیاسی بر سبک باروری خانواده‌ها حاکم است، نقش اعتقادات و گرایش‌های دینی و اثرات مثبت و تقویت‌کننده آن بر فرزندآوری بر سبک باروری بر قوت خود باقی است و شواهدی وجود دارد که نقش دین نه تنها در بین ایرانیان، بلکه مسلمانان در کشورهای دیگر نیز تأثیرگذار بوده است (۳۰). مقایسه جوامع در چهار کشور آسیایی نشان می‌دهد که نرخ باروری مسلمانان از سایر گروه‌های مذهبی بالاتر بوده و به عقیده محققین این اختلافات نمی‌تواند تنها به دلیل موقعیت‌های اقتصادی - اجتماعی آن‌ها باشد و بی‌شک مذهب نقش پر رنگی در سبک باروری آن‌ها داشته است (۳۲)، البته کاملاً آشکار است که همواره عوامل دیگر مثل عوامل اجتماعی و فرهنگی از جمله تحصیلات و یا اشتغال می‌تواند در نقش مذهب و عوامل دینی اثر تعاملی ایجاد نماید و به طور غیر مستقیم بر سبک باروری تأثیر بگذارد (۳۱). به عنوان مثال، در مطالعه‌ای در مصر تحصیلات مسلمانان به عنوان بازوی تقویتی در افزایش جمعیت بوده است و برعکس در غنا، تحصیلاتی که ایمان و اعتقادات مسلمانان آن‌ها را تحت تأثیر قرار دهد، منع شده است (۳۱).

موضوع مهم دیگر در ارتباط با مذهب و سبک باروری رابطه بین مذهب و توجه به فاصله بین بارداری‌ها بوده است (۳۱). در مطالعه‌ای که بین زنان مسلمان و هندو انجام شد، ۷۷٪ زنان مسلمان معتقد بودند که مذهبشان اجازه استفاده از روش‌های جلوگیری از بارداری را به آن‌ها نمی‌دهد که این میزان برای زنان هندو مذهب ۹۱٪ گزارش شد، البته این مطالعه نشان داد که که اغلب زنان در هر دو گروه لزوماً موافق با نظر مذهبشان درباره جلوگیری از بارداری نبودند، ولی زنان مسلمان کمتر علاقه به استفاده از وسایل جلوگیری از بارداری داشتند (۳۲). بر اساس آمارهای موجود، باروری مسلمانان حدوداً ۹٪ از باروری مسیحیان بیشتر است، اما این موضوع تنوع قابل توجهی در ملیت‌های مختلف دارد. به عنوان مثال در قزاقستان این اختلاف حدوداً ۳/۰ فرزند است، ولی میزان باروری مسلمانان در اندونزی کمتر از مسیحیان است (۳۱).

اما یکی از اصلی‌ترین عوامل مؤثر در سبک باروری ایرانی - اسلامی، تحولات فرهنگی در جامعه بوده است که به طور مستقیم و غیر مستقیم نقش کلیدی بر سبک باروری داشته است (۲۳، ۲۸، ۳۴). بدین ترتیب که شهرنشینی، تحولات در سن ازدواج، تحرک اجتماعی، تحصیلات تکمیلی زنان، رشد بی‌رویه پدیده طلاق، رفاه‌طلبی و فردیت‌گرایی که از عوامل مؤثر در سبک باروری بوده‌اند، اکثریت از عوامل فرهنگی منشأ می‌گیرند و یا این‌که نقش عوامل فرهنگی در جهت‌گیری آن‌ها ثابت شده است.

ایران جزء کشورهایی هست که رشد شهرنشینی شیب بسیار تندی داشته است، بدین ترتیب از ۳۱/۴ درصد رشد شهرنشینی در ۱۳۳۵، به ۷۱/۴ درصد در سال ۱۳۹۰ رسیده است. مهاجرت از روستاها به شهرها، بیشتر با انگیزه‌های اقتصادی و دسترسی به فرصت‌های کاری و امکانات تحصیلی و اجتماعی انجام می‌شود. از سوی دیگر شهرنشینی به زنان امکان می‌دهد برای کار از خانه بیرون بیایند و آزادی بیشتری، قبل و بعد از ازدواج داشته باشند. جمعیت شهرنشین، چه مهاجر و چه غیر مهاجر، گام به گام سبک زندگی مدرن را فرا می‌گیرند و به سوی خانواده‌های کم جمعیت گرایش می‌یابند. به بیان دیگر، شهرنشینی به رشد طبقه متوسط شهری، یعنی گروهی کم و بیش با رفاه بالا که از تحصیلات دانشگاهی بهره‌مند شده و ارزش‌های مدرن را پذیرفته‌اند، کمک می‌کند و تحولات اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی نیز از این طبقه به دیگران راه می‌یابد (۱).

در ایران شهرنشینی اثری مستقیم و قوی بر سبک باروری داشته و در اصل فشارهای اقتصادی، اجتماعی و روانی زندگی شهری در کنار تغییر الگوهای فرهنگی، خانواده‌ها را به سمت کاهش تراکم جمعیت و تمرکز بر فردیت قرار داده است. فرزندان توقع بیشتری جهت در اختیار داشتن حریم خصوصی خود دارند و فشارهای اقتصادی متعاقب چنین تقاضاهایی به تدریج زمینه را جهت کاهش تعداد خانوار فراهم آورده است (۱، ۴، ۱۸).

کما این‌که افزایش سن ازدواج در جامعه نیز به دنبال تغییر فرهنگ و مدرنیته شدن زندگی، همراه با تمایل به ادامه

تحصیل در مقاطع تحصیلات تکمیلی، نقش مهمی در تغییر سبک باروری داشته است (۳).

در این میان نقش تحولات سیاسی بر سبک باروری نیز بر اهمیت خود باقی است که مثال واضح آن در ایران اعمال سیاست‌هایی با هدف تحدید جمعیت در سال ۱۳۶۸ (۱) و تشویق بر افزایش جمعیت برای رهایی از رشد منفی جمعیت در سال ۱۳۹۲ می‌باشد (۴).

اما نقش پر اهمیت فشارها و تورم اقتصادی بر سبک باروری و فرزندآوری و در نتیجه سیر نزولی رشد جمعیت در ایران را نمی‌توان نادیده گرفت (۲۲-۲۳، ۳۳) بر اساس مطالعات انجام شده، رکود اقتصادی بیش از اشتغال و تحرک زنان، در باروری و سبک آن تأثیرگذار است، به طوری که بیکاری و رکود اقتصادی از راه‌های مختلف بر باروری اثر می‌گذارد. از جمله این که بارداری باعث کناره‌گیری از بازار کار برای یک مدت کوتاه می‌شود و چه بسا برگشت به کار به طور مجدد میسر نباشد. از این رو باروری به تعویق انداخته می‌شود، ضمن این که به علت هزینه‌های بسیار سنگین مراقبت و رشد بچه، خانواده‌ها بچه‌دار شدن را به تعویق می‌اندازند یا با فاصله‌های زمانی زیاد بین تولد بچه‌ها اقدام می‌کنند و یا حتی اقدام به سقط فرزندان ناخواسته می‌نمایند تا مجال اندوختن سرمایه مالی داشته باشند (۳-۲، ۱۸-۱۷، ۲۳-۲۰، ۲۶-۲۵، ۲۸، ۳۳).

از محدودیت‌های مطالعه حاضر عدم دسترسی بودن مطالعات کافی سایر کشورهای اسلامی بود.

نتیجه‌گیری

در نهایت، نظر می‌رسد که حمایت‌های اقتصادی و سیاسی دولت مبنی بر رفع موانع اقتصادی بر باروری و حمایت از مرخصی زایمان برای مادران و حتی پدران در حال تحصیل و یا دارای شغل (که برای تعدادی از کشورها اجرا شده و با موفقیت همراه بوده است) و همچنین تلاش برای رشد فرهنگ خانواده‌مداری تا حد زیادی بتواند در اصلاح سبک باروری موجود در جامعه کمک‌کننده باشد، البته تیم بهداشتی و پزشکی کشور باید همواره بر سن مناسب برای بارداری و

فاصله بین موالید نظارت کامل داشته باشند، ضمن این که اجرای سیاست‌های دولتی مبنی بر عدم انجام اعمال جراحی پیشگیری از بارداری و یا محدودسازی استفاده از وسایل جلوگیری از حاملگی، باید در کنار فرهنگ‌سازی و آگاه‌سازی خانواده‌ها باشد و در غیر این صورت احتمال سقط‌های غیر قانونی و خطرات جانی مادران خیلی دور از ذهن نیست.

قدر مسلم این است که برای رسیدن به مناسب‌ترین آهنگ رشد جمعیت، باید ترتیبی اتخاذ شود که رشد جمعیت و رشد و توسعه اقتصادی اجتماعی به موازات هم پیش روند و در طول زمان تعادل میان آن‌ها وجود داشته باشد، البته در کنار آن غنی‌سازی فرهنگی از طریق رسانه‌ها و سیستم‌های آموزشی انجام گیرد.

جدول ۱: خلاصه مطالعات انجام شده در ارتباط با عوامل مؤثر بر سبک باروری ایرانی - اسلامی

عوامل اقتصادی *****	عوامل فرهنگی **** (رسانه ها و فعالیت های فرهنگی)	عوامل اجتماعی			دین و مذهب *	نویسندگان (سال)
		تحصیلات ***	سن ازدواج ** (سن مادر)	شهرنشینی *		
xx		-	-	-	-	افشاری و همکاران (۲۰۱۵ م.) (۲۶)
xx	xx	xx	✓	-	-	مباشری و همکاران (۲۰۱۴ م.) (۲۸)
	xx		-	-	✓	کلانتری و همکاران (۲۰۱۱ م.) (۱۷)
		-	✓	-	-	خلج آبادی و همکاران (۲۰۱۱ م.) (۱۹)
		-	-	✓	✓	راد و همکاران (۲۰۱۱ م.) (۱۸)
		-		✓	-	خلج آبادی (۲۰۱۱ م.) (۱۹)
		xx	✓	-	-	میرازی و همکاران (۲۰۱۱ م.) (۲۱)
xx		xx	✓	-	-	میرمحمدی (۲۰۱۰ م.) (۲۲)
xx	xx	-	x	-	-	شیری و همکاران (۲۰۰۹ م.) (۲۳)
xx	xx	-	✓	-	-	عیوضی و همکاران (۲۰۰۹ م.) (۲۷)
		-	✓	-	-	حسینی و همکاران (۲۰۰۹ م.) (۳۱)
		-	✓	-	-	حاتم و همکاران (۲۰۰۴ م.) (۳)
	xx		xx	-	-	کشاوری و همکاران (۲۰۰۴ م.) (۲۴)
		-	✓	-	✓	لایر و همکاران (۲۰۰۰ م.) (۳۲)
-	-	✓	-	-	-	حسینی و همکاران (۲۰۰۰ م.) (۳۱)

✓ * تأثیر مثبت بر سبک باروری، x عدم تأثیر بر سبک باروری، xx اثر منفی بر فرزندآوری.

✓ ** سن پایین مادر یا سن پایین ازدواج عامل تعجیل در فرزندآوری، x عدم تأثیر بر سبک باروری، xx سن بالای مادر یا سن بالای ازدواج عامل تعجیل در فرزندآوری.

✓ *** تحصیلات بالا اثر مثبت بر باروری، xx تحصیلات بالا اثر منفی بر فرزندآوری.

xx **** عوامل فرهنگی نقش منفی بر فرزندآوری.

xx ***** وضعیت اقتصادی پایین اثر منفی بر فرزندآوری.

References

1. Hatam H. The survey of Socio-Economic and Family Demography. 2nd ed. Hamedan: Bou Ali University; 2004. p.351. [Persian]
2. Statistics Center of Iran. Tehran: No Name; 2017. Available at: <http://www.amar.org.ir>. The view date Oct 14, 2017.
3. Jokaar M. Modernity, lifestyle change and population decline in Iran. *Women's and Family Islamic Research book* 2014; 2(2): 39-69. [Persian]
4. Hatam H. Investigating the socioeconomic and demographic factors affecting the fertility of women aged 15-49 [Thesis for Ph.D]. Social Sciences. Hamedan: Bou Ali University; 2004. [Persian]
5. Holy Quran, Surah Shura, Verse 11.
6. Holy Quran, Surah Baqara, Verse 223.
7. Holy Quran, Surah Baqara, Verse 187.
8. Holy Quran, Surah Noah, Verse 12.
9. Holy Quran, Sura al-Isra, Verse 6.
10. Holy Quran, Surah al-Kahf, Verse 46.
11. Holy Quran, Surah al-Isra, Verse 31.
12. Holy Quran, Surah Anam, Verse 101.
13. Holy Quran, Surah Baqara, Verse 233.
14. Holy Quran, Surah al-Ahqāf, Verse 15
15. Holy Quran, Surah Nahl, Verse 72.
16. Holy Quran, Surah Al-i-Imran, Verse 38.
17. Kalantari S, Abbas Zadeh M, Mozaffari Farooq A, Rocky Bonab N. Sociological study of tendency to childbearing and some related factors (Case study: married youth of Tabriz city). *Journal of Humanities Research, University of Isfahan* 2011, 21(1): 83-104. [Persian]
18. Rad F, Savabi H. A survey on fertility tendency and its related factors - Case study of married 15-50 year old women living in Tabriz city. *Woman and Family Studies* 2011; 2(5): 23-42. [Persian]
19. Khalajabadi Farahani F. Low Reproductive Reasoning in Iranian Women. Tehran: Special Report of the Population of Iran; 2011. p.37. [Persian]
20. The Office of Demographic Information and statistics. 2011. Available at: <http://www.sabteahval.ir>.
21. Mirzaei M. Socio-economic and demographic factors affecting the fertility of women aged 30-39 years old employed by Mellat Bank Branches in Tehran 2011. (Thesis for Master's Degree). Faculty of Social Sciences, Islamic Azad University; 2011. [Persian]
22. Mirmohammad Sadeghi SJ, Tavakoli A, Vahed Saied F. Socio-economic and demographic factors affecting fertility in rural areas of najaf abad. *Women in Development and Politics (Women's Research)* 2010; 8(28): 143-159. [Persian]
23. Shiri T, Bidaran S. Demographic economic factors affecting the fertility of women aged 15-49 working in education region 22 of Tehran. *Social Science Research* 2009; 3(3): 59-77. [Persian]
24. Entesari A. Media and its impact on Islamic lifestyle. *Magazine Women's Note* 2014; 5(269): 23-24. Available at: <http://www.hawzah.net/fa/Magazine/View>. [Persian]
25. Behnam J. The translation of Pouyan Mohammad Jafar for family changes. 3rd ed. Family dynamics in various cultural spheres. Tehran: Mahi Publication; 2013. [Persian]
26. Afshari Z. Effect of macroeconomic instability on the fertility rate of women in Iran. *Journal of Economic and Regional Development* 2015; 22(10): 1-15. [Persian]
27. Aywazi GH. TV Lifestyle and Cultural Consumption. *Journal of Women and Family, Cultural-Defense Quarterly* 2009; 5(16): 143-167. [Persian]
28. Mobasheri M, Alidousti M, Heidari S. Determining the most important factors influencing the reproductive pattern of single-child and single-parent families in Shahrekord city in 2013. *Journal of Ilam University of Medical Sciences* 2014; 21(6): 63-70. [Persian]
29. Organization for Civil Registratin of Iran. Population and Migration Information and Statistics Office. Study of Iran's population indices and its comparison with neighboring countries with emphasis on ranking of each index among neighboring countries and world. Tehran; 2011. Available at: <https://www.sabteahval.ir/upload/modules/contents/asset99/nashriye.pdf>.
30. Jones. GW. A demographic perspective on the Muslim world. *Journal of Population Research* 2006; 23(2): 243-265.
31. Hosseini H, haghshenas NM. Dynamics of Development and Fertility Convergence in Muslim. International Union for the Scientific Study of Population. International Population Conference Marrakech. 2009, Accessed in International Union for the Scientific Study of Population. International Population Conference Marrakech; 2009.

32. Iyer S. Religion and the Economics of Fertility in South India (2000). Thesis for Ph.D. United Kingdom: Economics University of Cambridge; 2000.
33. Afsharkhan J, Sadegi R. Interaction of the population and the social system. *Journal of Iranian Society of Demography* 2006; 2(1): 195-215. [Persian]
34. Nekoo Lal Tak M, Tansaz M, Bioos S. A Comparative Study of Contraceptive Methods in Traditional Medicine in Iran and Modern Medicine. *Journal of Medical History* 2011; 3(9): 55-77. [Persian]